

és amelyet később átvittek az erdőhorváti görögkatolikus templomba. Mára onnan is kipakolták.³¹ Alapképnek két rézből készült dombormű volt felfüggesztve az ajtót tartó vasszerkezetre, amelyek szintén csempészás útján kerültek Beregszászról Magyarországra.

A Tóth család kezdeményezésére készült el a templom második és egyben legnagyobb harangja, amelyet 1981-ben szenteltek fel. A család a harang teljes költségének több mint felét saját négytálatos lottószelvényéből fedezte. A harangot idős Gombos Lajos (1928–2011) aranykoszorús harangöntőmester készítette. Egy Amerikában élő rokonától nagy méretű, bibliai történeteket ábrázoló festményeket kapott, amelyeket a templomi hittanoktatáshoz használt.³²

Mosolygó Imrét 1969-ben nevezték ki parókusnak. 1975. augusztus 29-én tiszteletbeli esperes, 1976. május 1-jén szatmári főesperes lett.³³

1984-ben agyérgörcsöt kapott, tolószékbe került, de egy éven keresztül még ellátta szolgálatát. 1985. szeptember 1-jén vonult nyugdíjba.

Villei-Pribék András Gábor

Törvénytörési néprajz

Történeti múltunk két különös alakja, a pribék és a tolvaj

A történeti forrásokban felbukkan két olyan embertípus, amely tevékenységét illetően különösnek, valójában kétes személyiségnek, bűnözőnek tekinthető, mint a *pribék* és a *tolvaj*.

Pribék szavunk különböző jelentéstartalommal rendelkezett az elmúlt évszázadokban. Egyes vélemények szerint délszláv (dalmát, horvát, szerb) szó, azonban valószínűsíthetőbb a török eredete: „A törökből származtat az is hihetővé teszi, hogy tiszta alakjában a törökkel határos sláv nyelvekben dívik, és hogy a magyarban nemes családnevekben is él, melyek szegyenítő szókat nem igen szoktak fölvenni” – állapítja meg a magyar nyelv szótára.¹ A pribék azonban kétes alaknak számít, valójában áruló, aki hitszegő módon közössége ellen fordul, átáll az ellenséghez. Mint kém bukkan fel, ami részben kedvező megítélését jelenthette.

A pribékre számos adat található Nagykőrösön a XVII. századi történeti dokumentumokban. A mezőváros gazdagnak mondható levéltári anyaga a XVII. század elejétől maradt fenn, s különösen értékes adatokat őriznek a számadáskönyvek.

Nagykőrös városába is rendre jöttek hívatlan „vendég”-ek. A törökök Pestről és Budáról, de sok más helyről, mint például Szolnok, Gyula, Jankovác, Temesvár, Eger, Sirok,

31 Ua. 15. sz. jegyzet

32 Ua. 3. sz. jegyzet

33 Ua. 8. sz. jegyzet

1 Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. Ötödik kötet. Pest, 1870. 355.

Koppány. A „magyar” részről végvári katonák „látogattak” errefelé, köztük Thököly Imre kurucai is. A hívatlan „vendég”-ek a városnak jelentős károkat okoztak.

A város kiadásai között több adat vonatkozik az itt megjelent pribékekre is. Hogy nem csupán aljas népség lehetett, bizonyítja az is, hogy a városi tanács étellel-itallal, s ajándékokkal is ellátta őket. Első említésük 1632-ből ismeretes: „*Hogy az Katonak Napal be jöttek wolt akkor attunk Giurka pribeknek egi papuczot kapcsastul f. dn 70.*”² A pribék mint lovas ember a végvári katonákkal érkezett Nagykőrösre, s nyilvánvaló szolgálatát a városi tanács honorálta is. 1638-ból feljegyezték, hogy „*Waci Pribek’k Lovok patkolasara walo wasat wettünk*” 4 forint és 20 dénár értékben.³ Tehát a pribékek Vácról jöttek, s valójában ők is magyarok lehettek. Az 1641-es esztendőben is itt jártak, s „*Warga Janostul a’ Pribekek’k wettünk egi fel bőrt boczkornak*” valót 1 forintért, jegyezték fel a kiadások között. A János nevű vargától hozták a bocskor varrásához szükséges kikészített bőrt.⁴ A pribékeknek 1647-ben fokhagymát és diót, majd 1648-ban „*Szóld Istok Pribek’k diót*” adott a magisztrátus embere.⁵

A pribék tehát olyan ember volt, akit a városi tanácsnak érdekében állhatott szívesen fogadnia és ajándékban is részesítenie. Ilyen személy bukkant fel a mezővárosban 1661 februárjában: „*Peterffi Mattyással czinaltattam Pribek Janos Urunk’k Egy Tal rakott*”. A városi tanács a szíjgyártómester Péterffi Mátyással a pribék János úrnak – tehát nem közönséges embernek – tarsolyt varratott, melyért 80 dénárt fizettek.⁶

Hogy a pribékek mi járatban voltak Nagykőrösön, akár Kecskeméten, Cegléden, nem derül ki, ellenben félelmetes emberek lehettek, akiktől tartania kellett a mezővárosoknak és lakosságának, amivel a városi hatóság tisztában is lehetett. A pribék a XVII. században még valójában katonaféle ember, kém volt. Jóllehet magyar emberek lehettek, de az akkori viszonyok ellenére nemzeti tudat, hazafiság nem fűthette őket, csupán valamilyen megbízásnak eleget téve, sajátos önös érdeküknek, életfelfogásuknak tulajdoníthatóan is megfordultak az ellenség, a törökök körében, akik nem is mutattak ellenszenvet irányukban, érdeküket nem sérthette személyük, jószolgálatot téve nekik. Akárcsak a mezővárosok, a felső-magyarországi magyar hatóságok, úgy a törökök is igényt tarthattak kémkedésükre, hírszerző, hírvivő ténykedésükre. Ezért is volt kénytelen kiszolgálni őket a városi tanács.

A mezővárosi tanács, a magisztrátus, élén a főbíróval és a számadó második bíróval, s a tekintélyes szenátorokkal, hallatlan diplomáciai képességről kellett hogy bizonyoságot adjanak. Elkerülve a törökök haragját, a budai török és a Nógrádba kényszerült magyar vármegyei hatalom, s nem utolsósorban a bécsi császári udvar fennhatóságából eredő függőségben a létbiztonságot kellett megteremtteni úgy, hogy a város érdekei kevésbé sérüljenek. A kőrösi magisztrátus diplomáciai érzékére jellemző, hogy nem riadtak vissza drasztikus lépésektől, ha veszély leskelődött a városra, mint történt 1644-ben. A tanács számadásai-ban szerepel, hogy „*Iwan Aga az Pesti haddal az Niarban Nalunk lewen az mely Pribek hozzajok alot wolt felwen arulkodasatul hogy megh ölljek fizettünk f 150*”.⁷ A pribék tehát áruló, megbízhatatlan valaki volt, aki megfigyelhette a Nagykőrösön történeteket. Alkalmasint

2 MNL PML NkV SzK 1636/37. 113. pag..

3 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Pest Megyei Levéltára (PML), Nagykőrös Város (NkV), Számadáskönyv (SzK) 1638/39. 130. pag.

4 MNL PML NkV SzK 1641/42. 190. pag.

5 MNL PML NkV SzK 1647/48. 189. pag.; SzK 1648/49. 224. pag.

6 MNL PML NkV SzK 1660/61. 1661. febr. 14. 145. pag.

7 MNL PML NkV SzK 1644/45. 145. pag.

kifigyelhette a titokban tartott, féltve őrzött dolgokat, eseményeket, s az esetleges „vissza-élésekről” a törököket vagy a vármegyét tájékoztatta, s ezért a pribékek – ebből eredően –, a város ártalmára lehettek. A török mezei hadak vezetése eleget tett a város kérésének, nem tartották kivitelezhetetlennek, érdeküket sértőnek, hogy likvidálják a pribéket. Jellemző, hogy igen nagy pénzösszeget fizetett ezért a város, amivel el is érhatték szándékuk megvalósulását.⁸

A törökök kiűzése után már okafogyottá válhatott, hogy egyes személyek önös vagy más érdekektől vezéreltetve, megbízva látogassák a magyar mezővárosokat és megforduljanak az ellenség körében is, kémkedjenek. A pribék szó eltűnt a dokumentumokból. Viszont érdekes, hogy vezeték- – és nem tulajdonságot jelölő – névként felbukkant a későbbi időszakban.

Nagykőrös mezőváros – akárcsak Kecskemét és Cegléd – a XVII–XIX. században is saját gazdasággal rendelkezett, agrártevékenységet folytatott, amelyből jövedelmeinek jelentős része származott. A mezőváros vagyonának részét képezte a tekintélyes – olykor a kétezres számot is elérő – juhállomány. A magisztrátus minden évben pásztorokat fogadott fel őrzésére és gondozására. A *nyájjuhász*, *meddő juhász*, *ellető juhász*, *esztrengahajtó* gyermek, *kospásztor* mellett *fejős juhász*okat is felfogadtak. A juhok fejésekor, a tejből nagy mennyiségben készítették a sajtot, gomolyát, amelyeket nem csak a törököknek kellett adni, de a városi tanács vezetőinek, a város különböző alkalmazottainak (főbíró, második bíró, pásztorok, szolgák) és a református egyház elöljáróinak (lelkészek, kántor, „*oskolamester*”, tanítók) éves bérezésében is javadalmaztattak. A Rákóczi-szabadságharc idején, például 1704-ben egy Pribék nevű pásztor fogadott meg a városi tanács, akinek jövedelme a következőkből állt: „*Pribék János Fejős Juhász bére Masodik Vasarnapi Táj, Tall 8. Dolmány, Nadrag, Ing, gatya Edgy, edgy kő só*”.⁹ Megbecsült embernek bizonyult, mert később is alkalmazta a városi tanács: 1706-ban Ember György és „*Pribék András*” voltak a fejős juhászok „*Miklós Meddü Juhász*” és „*Mészáros Miska esztrenga hajtó*”, „*Hangya Istók Isztorongás*” társaságában.¹⁰

A pribék ragadványnévből kialakult vezetéknev utalhatott az illető társadalmi helyzetére, azonban mint fejős juhász már fontos munka, tevékenység végzésére vállalkozó, megbízható személyre vonatkozott. A szó jelentésének összetettségét bizonyítja, hogy családnévvé alakulhatott.

A pribék a XIX–XX. századi szóhasználat szerint kétes személy, alantas foglalkozású ember. Mint olyan, kapcsolatba kerülhetett a hóhérral, akinek segítségére volt a kivégzések során. A XVII–XVIII. században ilyen tevékenység nem ismeretes, jóllehet a dokumentumokban több kivégzést említenek. Számos végrehajtás, akasztás („*executio*”) történt Nagy-kőrösön is, s a hóhérok gyakori „vendégnek” számítottak a városban (a török hódoltságban török, tatár, később mások). Helyben is megtalálhatók voltak, de rendszerint Pestről, Szegedről hívták őket ide. A városi tanács megfizette „munkájukat”, amit a számadásokban

8 Itt említhető meg, hogy Pestről, Budáról rendszeresen erre járt a török mezei sereg, mint például 1668. augusztus 27-én „*Budai Pesti Gyemli Seregek rajtunk Léven Vezér három feő Emberinek attu'k ajándék pénz 6. Tall. Mellöttünk forgolódó Csusznakis attunk 1 Tall.*”. Szeptember 25-én pedig, amikor „*Kin lévén a' Gyemli Seregh Biro Úramat ki hivatva' a' Mezőre adott Ajándék pínzt a' Gyemli Aghanak 2. Tall.*” – jegyezték fel. MNL PML NkV SzK 1668/69.

9 MNL PML NkV SzK 1704/05. 16. pag.

10 MNL PML NkV SzK 1706/07. 73–78. pag.

fel is jegyezték.¹¹ Nem csak kivégzés volt a feladatuk, hanem a megszégyenítés is, például a rossz erkölcsű nők kiverése a városból.¹²

A történeti adatok a kivégzések alkalmával nem tesznek említést a pribékekről. A hóhér rendszerint egymaga „dolgozott”, a vesztőhelyre „kivitte”, „kicipelte” az elítéltet és végrehajtotta a halálos ítéletet, az akasztást. A hóhér segédjeként a pribék a XX. században ismeretes, közmegítéléseként, közbeszéd tárgyaként az emlékezet őrzi alantas tevékenységét. Mindenre elszánt aljas ember, aki a hóhér segédje.

A pribékekkel ellentétben a *tolvaj*, jóllehet bűnös ember, tulajdon elleni bűncselekmény elkövetője, az erőszakosság, gátlástalanság megszemélyesítője, azonban jó tulajdonsággal is rendelkezhetett, családnévként is megörökítődött. A Tolvaj családnévvvel kapcsolatban az etimológia megállapítja: „*Talán ősi finnugor úr szavunk vagy a még régebbi, esetleg uráli, alapnyelvi eredetű orr, más vélemény szerint a 'tolvaj' jelentésű ótörök or(v) szavunk vált személynévvé.*”¹³

A szó a XIII. században bukkan fel, 1372-ben gonosz emberként említik („*melto nagy zernyew halalual, mikeppen gonoz tolvaj*”). A későbbi évszázadokban is mint rosszéletű, lopó, rabló személyt említik a tolvajt.¹⁴

A nagykőrösi számadásokban néhány esetben, érdekes módon, vélhetően rendes emberként is feltűnhet a tolvaj, aki a város érdekeit nem sértette, sőt, a pribékhez hasonlóan még hasznára is lehetett a zavaros időkben. Például 1658-ban „*Egy Tolway Katonanak e'gy Czismát wöttem f 1. dn 70.*” – jegyezte fel a számadó bíró.¹⁵ Hogy a tolvaj ember katonának állhatott, kétség nem férhet hozzá, azonban rendes ember lehetett, bízhatott benne, becsülhette a hatóság. Ugyanakkor mint kétes hírűtől, tarthatott is tőle a városi tanács, mert viszonylag értékes csizmával ajándékozta meg. A tolvajok máskor is megfordultak Nagykőrösön. Vélhetően hasznára lehettek a városnak, mert a magisztrátus ismét megajándékozta őket. 1663-ban történt, hogy „*Ihásznétul vettünk Gombott Tolvaiok számára dn 35.*”, azaz ruházatukhoz ajándékozott gombot a tanács embere.¹⁶ Hogy a tolvaj rendes ember is lehetett, biznyság rá, még vezetéknevé is alakulhatott a szó. A kecskeméti magisztrátus 1678 májusában írta össze „*Az Varas Fegyveres vitezeinek Nevek*”-et, s a nyolc katonája között található „*Tolvaj János*” is. Tehát megbízható, rendes kecskeméti polgár volt a tolvaj nevű ember, olyasvalaki, mint akit a kőrösi tanács megajándékozott tolvaj katonaként már 1658-ban. A „*vitéz*”-ek vagy városi katonák között „*Haidu*”, „*Paripa*”, „*Szunyog*” vezetéknevekkel került összeírásra, ami arra enged következtetni, hogy a vagyonos cívis társadalom

11 A kivégzések alkalmával a városnak sok pénzt kellett fizetnie a török hatóságnak. Például 1632-ben „*Az Giörgiot hagi fel akasztottak annak az dijaban fizettunk az tatáréval [hóhér] öszve[sen] f 88 dn 42.*” MNL PML NkV SzK 1632/33. 34. pag. A XVIII. század első felében is történtek kivégzések Nagykőrösön például 1744. szeptember 6-án jegyezték fel, hogy „*Körtvélyesi kiviteléért az Szegedi Mesternek adtam 75*” dénárt, (SzK 1744/45.). A szegedi hóhér, „*mester*” egyedül dolgozhatott, mert a Körvélyesi nevű embert egymaga vitte ki a vesztőhelyre és akasztotta fel. 1552. június 29-én „*Hatalmas Pál'k egy fel akasztott Aszszonyért, avagi ki vitéléért f. 2*” fizetett a tanács (SzK 1752/53). A hóhér ez esetben is egymaga működött, kivitte az elítélt asszonyt az akasztóházhoz, ahol végrehajtotta az ítéletet. Ez a hóhér Nagykőrösön élt, a felesége *kúfár*, vagyis kofa volt, amit bizonyít a város adóösszeírása.

12 A városi tanács számadása szerint 1688-ban „*30 Maj Hoherunk'k 4 Kurvák ki csapásátul fizettünk 4 gar.*” MNL PML NkV SzK 1688/89. 29. pag. Ebben a végrehajtásban a konyhában alkalmazott „*szurok*”, fűtő és kéménykötő is részt vett, mint például 1732-ben „*Kecskeméti Szurok'k a Kurvák Executiojanak alkalmatosságával*” két forintot fizetett a tanács augusztus 3-án. SzK 1732/33.

13 hu.wiktionary.org.

14 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. Főszerk.: *Benkő Loránd*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 936.

15 MNL PML NkV SzK 1658/59. 159. pag.

16 MNL PML NkV SzK 16663/64. 124. pag.

alsóbb rétegéhez tartoztak, ellentétben a kézműiparossággal kapcsolatba hozható „Cszimadia”, „Korsós” „Szabó” nevűekkel.¹⁷

A történeti dokumentumok az említett kivételes esetektől eltekintve a bűnöző, rabló, gyilkos tolvaj emberekről adnak számot. A lopáson ért tolvajt a mezőváros fegyveres emberei, hadnagyok, tizedesek fogták el, tömlőbe zárták, de súlyosabb esetben megbüntetésük a törökökre hárult. Pestről, Budáról rendszeresen jöttek Kőrösre, Kecskemétre is a mindenható Nazur bég emberei, a szubasák, akik enyhébb esetekben pénzbüntetést szedtek be, vagy testi fenytést alkalmaztak, súlyosabb esetekben elvitték magukkal a bűnösöket Pestre, ahol kivégezték őket. A kőrösi iratokban szerepel 1643-ban: „Hogi az haz aso tolwaiokert a' szubasak ala jüttenek, attunk a' Szubasak'k harom tallert. Boldisar Marton Uram Czöker Matias Urammal hogi föl mentek Budara Ugian azon haz aso tolvajok halala wegett, ú kegielmök altal” még további fizetésre került sor.¹⁸

A török világban rabok járták a mezővárosokat, hogy pénzt kolduljanak szabadságuk megváltására. Ilyen rab ember vetődött Kőrösre 1663-ban, aki viszont lopásra vetemedett, s ezért elfogták, Kecskemétre küldték át, ahol éppen a szubasák tartózkodtak: „Ugyan akor az Disznos Tolvai Rab megh fogasaért fizettünk az Szubassakk' Kecskemethe' 18/II. Tall.” – jegyezték fel a kiadások között.¹⁹

Rendszerint akit lopáson értek, különösen, ha jószágot rabolt, nem kerülhette el a bitófát. Nem csak a törökök, de magyar végváriak is súlyos ítéletet hoztak és hajtottak végre. A kőrösi tanács feljegyzése szerint 1632-ben a törökök végeztek a tolvajjal: „Az Kevj Embör Tehene Lopója Legenyert fizettünk f 26 dn 40”, majd a magyar végvárban, „Ismegh Intok Mihalyk' Keszi Andras Úcze' András hogy Bujakban az lopo Tolwayt föl akasztottak [...] attunk költségh köziben f 3dn”.²⁰ 1636-ban is kivégeztek egy legényt a törökök: „Az melj Legent fel akasztanak az Darin Lovaj el lopassa felöl, a' Weget attunk Az Wajdanak fn 60 dn. Ugian' akkor az Szubassak f 6 dn 50. Ugia' akkor az Kadjanak f 6 dn 80. Az Tatarnak az ki fel akasztotta f 6 dn 40. Ugian az Wajdanak f 6 dn 70. az uta' az Kadianak az hücsetert f 3. dn 20. [...] Attunk Daroczj Janosnak hogi hir mondani az bőr lopo Legeniek felöl fel küldöttük wolt dn 20”.²¹ A tolvaj kivégzése Nagykőrös városának igen sokba került. A törökök a vajda főméltóságnak, szubasáknak, a törvénykező kádinak, a hóhérnak pénzt volt köteles fizetni. Arra is fény derül, hogy a mezőváros tanácsának kötelessége volt hírt is adni a törököknek a tolvajok felől.

A török hódoltság korában rendkívül nagy volt a létbizonytalanság. Különösen a háborús időszakokban. A török, tatár hadak rendszeresen erre jártak, de a végvári katonák, „vitéz”-ek is gyakori vendégnek számítottak. A rablások, fosztogatások, gyilkosságok napirnden voltak. Jóllehet Pest vármegye a törökök elől elmenekült Nógrádba (Fülek, Szécsény, Nógrád vára), hatalma, befolyása továbbra is érvényesülhetett a törököktől megszállva tartott területeken. Különösen fontos volt a közbiztonság védelme, amelyet a „parasztvármegye” megszervezésével is szándékoztak biztosítani. A hódoltsági falvakat hadnagyok vezetése alá kerültek, s szükség esetén felvették a harcot a tolvajokkal, rablókkal szemben. A nagy mezővárosok, mint Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd (a Három Város) saját véderővel rendelkeztek. A magisztrátus hadnagyokat, tizedeseket nevezett ki, akik alkalmasint fegyvert fogva helyben és a környékben a közbiztonság megteremtését, oltalmazását kellett

17 MNL BKML KkV SzK 1677/78–II. 221. pag.

18 MNL PML NkV SzK 1643/44. 167. pag.

19 MNL PML NkV SzK 1663/64. 124. pag.

20 MNL PML NkV SzK 1632/33. 104, 125. pag.

21 MNL PML NkV SzK 1636/37. 102, 117. pag.

hogy szolgálják.²² A vármegye felhívására küzdelmet folytattak a tolvajokkal, rablókkal szemben.

A közbiztonság különösen az 1660-as években romlott meg. A budai pasa, Ahmed Szejdi 1660-ban szörnyű pusztítást végzett a Tiszántúlon (a hírhedt „Szejdi-járás”²³), majd a török hadak Felső-Magyarországra nyomultak, s 1663-ban elfoglalták Érsekújvárt is. A háborús állapotok igencsak létbizonytalanságot teremtettek, szabad teret nyerhetett a rablás, fosztogatás.

A „parasztvármegye” megmozdulásaiban a Három Város is részt vett. Kecskeméti példákat is említhetünk erre vonatkozóan. A mezőváros magisztrátusa 1660. július 14-én „elküldvén városunkbeli urainkat az pusztákra tolvajoknak keresésére, nyertek tolvajoktól számos marhákat mellyek között volt 60 marha egri püspök ömagysága Békés vármegyében levő kamuthi jobbágyainak, melly marhákat meg ismervén, hitőkkel meg bizonyították, hogy saját jószágok és tolvajok hajtották el”. Néhány nap múltán, 1660. július 17-én hasonló eseményről adtak tájékoztatást: „kiküldvén embereinket tolvajok kergetésére, szabadszállási mezőről hajtottak marhákat no 59, mellyekre meg esküvén martonosi Eördögh Máté, Szécsi István, Sándor András és Radoviczán, hogy saját jószágok, és tolvajok hajtották el, visszaadtuk nekik, ha kívántatik taroznak fel kelni mellettiünk azon marhákért”.²⁴

A „parasztvármegye” tehát Pest vármegye irányítása és szoros felügyelete alatt állt. Egy vidék „parasztvármegye”-je önállóságról is bizonyosságot tett, szükség szerint saját szabályokat is alkotott.²⁵

A mezővárosok fegyveresei a vármegye felhívására részt vettek a közös hadműveletekben. A rablókkal, tolvajokkal folytatott fegyveres harcok során sebesülések is történtek. A kecskeméti tanács feljegyzése szerint 1662-ben „Sandor Györgynek gyógyítására sebbe esvén történt az Tolvajok utan jarvan az Varmegyebeliakkal” – fizetnie kellett a seborvos borbélynak.²⁶

A kószáló, rabló bandák nem csak az állatállományra jelentettek veszedelmet, hanem az emberekre is. Megtámadták az utasokat is, kegyetlenül elbántak velük. Kecskemét magisztrátusa évről évre a demográfiai veszteségeket is legyeztette, s erről is számot adtak. Például listát készítettek arról, „Az mely Gazda emberek megh haltanak 1664 esztendőben”: 14 civis lakos hunyt el, de ugyanebben az esztendőben „Tolvajoktól megh ölettettek Pesten alol Kerekegyhaza Tajan Augusti 8. Szécsi Andras Sallai Lukacs Ridegh Janos”, akik „Eltemtettenek Némedin [Alsónémedi] Aug 10”.²⁷ Az 1665-ös esztendőben „Hegedús Janos Uram fő Birosgaban megh holt emberek” között csupán hárman haltak meg természetes módon,

22 Kecskeméten 1678-ból ismert „Az Varas Fegyveres vitezeinek Nevek Haidu Peter, Csizmadia Mihaly, Szabo Andr. Paripa Andr. Bódi Istvan, Korsos János, Tolvaj Janos, Szunyogh Mate”. MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML) Kecskemét Város (KkV) SzK 1677/78–II. 221. pag.

23 II. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek a lengyel trónért folytatott háborúja a törökök ellenérzését, haragját váltotta ki (1657-ben kudarcot vallott a lengyel trón megszerzése, tönkrementek hadseregét). Ahmed Szejdi budai pasa, nagyvezír hatvanezres seregével támadt Rákócziúra, Szászfényesen végzetes csapást mért rá 1660. május 22-én. Szejdi a Tiszántúl pusztításával vált hírhedtté („Szejdi-járás”), a Szilágyság, Szoboszló, Debrecen, Nagyvárad pusztítása a nevéhez fűződik. IV. Mehmed szultán mindezek ellenére – mivel a rábizott Budát őrizetlenül elhagyta – megfosztotta budai fővezérségétől (Izmail pasát, a sógorát nevezve ki a helyére), majd selyemzsínórral megölette. *Fekete Lajos–Nagy Lajos*: Budapest története a török korban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986..

24 *Iványosi-Szabó Tibor*: A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei (1591–1711). I. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét. 1996. I. 73–74.

25 *Gyárfás István*: A paraszt vármegye. Értekezések a történelmi tudományok köréből. A II. osztály rendeletéből szerkesztette: *Pesty Frigyes* osztálytitkár. IX. köt. XI. sz. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 1882. 18–19.

26 MNL BKML KkV SzK 1662/63. 12. pag.

27 MNL BKML KkV SzK 1664/65. 315. pag.

viszont több szenátor is halálát lelte, erőszak áldozata lett: „Az Tolvajok miat hullottak es megh haltak Esküt Személyek Toth Istvan, Tok Dömötör, Borbély György, Sarközi Janos, Kallocsa Istvan, Dram Mihaly, Jobagy Peter, Sovany Istok, Nagy Pal, Kucsar Istok, Korsos Andras, Korom Janosnal Istok, Karacson Istvan, Mehes György. Ezek Veszedelmek lön Martj di 27” – jegyezték fel.²⁸

A vagyoni elleni vétség, tolvajság a későbbiek során sem szűnt meg. Ha tolvajt fogott el a városi hatóság, a XVIII. században már nem a törökök, hanem kisebb vétség esetén a magisztrátus, súlyosabb esetekben Pest vármegye ítélkezett fölöttük, s ezért a bűnelkövetőt a vármegye börtönébe kellett szállítani Pestre.

A kisebb tolvajságokat a város főbírája és tanácsa büntette meg. Például 1739. december 22-én a kocsmáros, „Szántai Iczés tolvajságért fizetett” 40 forint, igen jelentős összegű bírságot; 1777. március 24-én „Cseri Gergely Cseröke [fenyőfa] Lopásért fizetett f. 2”, 1820. október 22-én „Takács Gál János mint erdő lopo 12 ftokra büntetettvén”. Az erdő károsításában, lopásban a helyi kismemes gazdák is megtalálhatók, s ők sem kerülhették el a városi hatóság büntetését, például 1823. március 23-án „Idősb Ns Molnár János Ur a’ közönséges Erdőből Cselédjei által lopott Fáért 50 VCz ftokra büntetődven” – jegyezték fel.²⁹

Nagykörös nagy átmenő forgalmat bonyolíthatott le, mivel a Pest felé vezető országút haladt át rajta. Sok idegen járt is, közöttük többen tolvajságra vetemedtek, amit a városi tanács keményen megtorolt. Példák sora említhető: 1742. november 20-án „Egy Ráczevi ember Vasárnapon a’ Lencsés Hegyben Oltoványokat [gyümölcsfavesszőket] Társaival lopván, Poenalitásul [büntetésként] fizetett f. 1”, 1772. május 24-én „Vásárhelyi [hódmezővásárhelyi] Emberek vivén ki tüzelni a’ Temetői Szöllőkből lopva vezeit [vesszőit] fizettek f. 2” büntetés.³⁰

Nagykörös Pótharaszti pusztáján is keresztülhaladt az országút. Itt nem csak az átutazók, hanem a környékbeli falvak lakosai is sok kárt okoztak a városnak. A csöszök rendre elfogták a vétkeket. Például 1750. október 21-én „Monori lakos fű lopásban, és más kártételben találtatván, négy lovai be’ hajtottak, Poenalitast fizetett f. 20”, 1814. június 8-án „Nyáregyházi Streba Ur lopva a’ Körösi Ökör Csordát járatván 14 darab Ökreit, ezért büntetődött 70 fokra. Majoros Pista Gulyásnak az erdő lopásért egy lova el vetetvén, és a’ ló 83 fkon el adatván”, 1820. november 16-án „Kun Szent Mártonyi Lakos Nagy János a Potharaszti Erdőből való Öllfa lopásért 12 ftokra büntetődven ebből 1/3 a Feladóé nyolcz forint” – számolt el a bíró.³¹

A mezővárosi hatóság szoros felügyelet alatt tartotta az ide húzódott kétes egyéneket, közöttük is a léha és erkölcstelen életet élő nőszemélyeket. A városi hatóság emberei éberesen őrködtek, s ezért történhetett 1777. január 13-án: „Rokolya Juhászné ezért hogy Házánál egy Tolvaj idegen Aszszonyt tartott büntetettett 6” forintra a magisztrátus büntetése alapján.³²

A súlyosabb esetekben a városi bíróság nem ítélkezhetett, hanem a vétkest a felsőbb hatóságnak, Pest vármegye joghatóságának kellett kiszolgáltatnia. Az 1726-os költségelszámolásban szerepel például, hogy „Hamza Andrásnak egy Tolvajt Pestre fel kisérvén” 55 dénár útiköltséget fizettek. A számadó bíró jegyezte fel 1748. május 26-án, hogy „Nyikos Mihályné Tolvaj Aszszonyt fel kisérő tsösznek adtam” 25 dénárt szintén útiköltségre.³³

28 MNL BKML KkV SzK 1665/66. 270. pag.

29 MNL PML NkV SzK 1635/26.; SzK 1776/77.; SzK 1720/21.; SzK 1822/23.

30 MNL PML NkV SzK 1642/43.; SzK 1772/73.

31 MNL PML NkV SzK 1750/51.; SzK 1814/15.; SzK 1820/21.

32 MNL PML NkV SzK 1776/77.

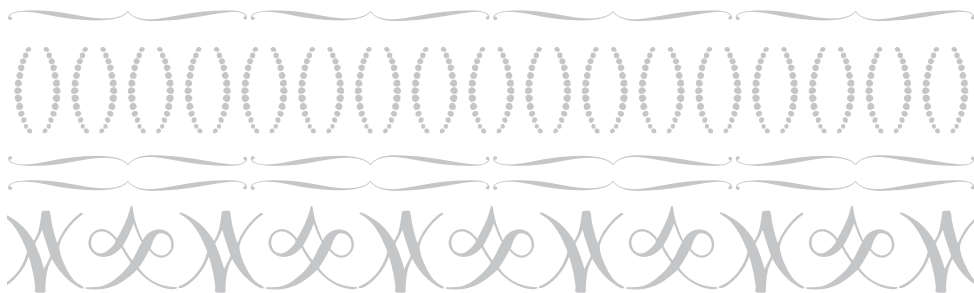
33 MNL PML NkV SzK 1625/26.; SzK 1748/49.

A XVIII. század végén elszaporodtak a vagyon elleni bűncselekmények, a gulyák, ménesek rablása. Az elkövetők rendszerint betyárféle, helyhez kevésbé kötődő *ridegek*, mindenre elszánt, erőszakos gazemberek voltak.³⁴ A felsőbb hatóságok erőteljesen felléptek velük szemben. Ilyen kétes szolga ember állhatott Nagykőrös város szolgálatában, aki 1784-ben elszökött. A vélhetően kőrösi lakos, „*Pogány Miska tolvajnak Nyereg szerszáma városnál maradván, az Annyának fizettem 6*” forintot – jegyezte fel a számadó június 6-án. Tehát a magisztrátus méltányosan járt el, mivel az illető kétes múltjáról még nem lehetett tudomása a városi hatóságnak. Hogy mennyire veszedelmes alak lehetett, rövidesen kiderült: bizonyítja a tanács intézkedése szeptember 19-én, miszerint „*Hadn. Keszei Ján. Vrgye Hadnagyával Kovács Mátéval és egyéb Vármegyzőkkel Pogány Miska és Takács Palkó Gonosz tévők keresése végett küldett*”, s Keszei János kőrösi hadnagynak 60 dénár útiköltséget fizettek.³⁵

Összegzésként hangsúlyozni szükséges, hogy míg a *pribék* szó alapos jelentésváltozáson ment keresztül a XVII–XIX. században, a *tolvaj* szó tartalma kevésbé változott. A *pribék* árulkodó, kém mivolta megszűnt, személye alantassá süllyedt, a tolvaj viszont megőrizte a társadalomra veszélyes, vagyon, tulajdon elleni cselekvőképességét. A jelenben is a zsebmetészség, a besurranó tolvajlás általánosnak mondható, de a rablás is gyakori, sajnálatosan – egyes esetekben – még az élet elleni bűncselekmény is tolvaj rovására, terhére írható.

A rossz híre ellenére a *pribék* és *tolvaj* szó pozitív tartalommal is rendelkezik, kifejezve azt, hogy eredetileg „nemes tulajdonsággal” rendelkezhetett és ennek megfelelően természetesen számított a névhasználat, nem ellenkezhetett a nemesi névhasználattal sem. Mint vezeték- vagy családnév napjainkban is megtalálhatóak.³⁶

Novák László Ferenc

34 Novák László Ferenc: 'Ridegek'. In Európából Európába. Néprajzi tanulmányok a 80 esztendő Balassa Iván tiszteletére. Szerk.: Csoma Zsigmond-Viga Gyula. Néprajzi Látóhatár VI. 1–4. Budapest–Debrecen, 1997.

35 MNL PML NkV SzK 1784/85.

36 Itt említjük meg Villei Pribék István József (1814–1898) veszprémi püspököt. Édesapja által – aki uradalmi gazdatiszt volt – kerülhetett a család Ceglédre is, ahol a gyermek alsó fokú iskoláját végezte. Magyar katolikus lexikon. Főszerk.: Diós István. Szent István Társulat, Budapest, 2005; Pribék Mihály (1895–1961) „*motorcsónak versenyző, hites könyvvizsgáló, a székesfővárosi gázművek tanácsosa*” volt. Villei-Pribék András Gábor: Pribék Mihály, a motorcsónak sport nagy alakja. Honismeret 2021. 2. sz. 82–87.; A tolvaj nevű familiák egyik híressége Menyői Tholway Ferenc (1649–1710) matematikus, költő, iskola rektor, katona. Gyöngyösön született, később Nógrád vármegyei birtokos, részt vett a Rákóczi-szabadságharcban; Tolvaj Gábor (?–1718) nádori ítélőmester. Magyar életrajzi lexikon. II. k. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 816.; Napjaink híressége Tolvai Renáta Tímea (1991–) énekesnő, a 2010. évi televíziós verseny, a Megasztár 5. győztese („*Reni*”).